

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-10
УДК 341:327.5

Люба Олена Олексіївна

доцент, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
lubaelenka@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0002-1460-2673>

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА ЇХ РОЛЬ У ВРЕГУЛЮВАННІ КОНФЛІКТІВ У КОСОВО ТА КРИМУ. Частина II.

У другій частині статті на прикладі Косово та АР Крим розглянуто проблему суперечності реалізації права на самовизначення та принципу територіальної цілісності Сербії та України. Проаналізовано правомірність та відповідність волевиявлення косоварів і кримчан нормам міжнародного права. Досліджено передумови і фактори етнополітичного конфлікту та виділено основні проблемні питання, що спричинили суперечку між центральною та місцевою владою в Косово та Криму. Підкреслено, що результатом косовського (1998 р.) та кримського (2014 р.) плебісцитів стало проголошення незалежності, яка заперечується центральними владами Сербії і України та отримала неоднозначну оцінку з боку міжнародного співтовариства. Самопроголошені республіки мають лише зовнішні ознаки державності та перебувають під зовнішнім управлінням інших країн. Відзначено латентне протистояння геополітичних опонентів на міжнародній арені, яке певною мірою простежується через позицію визнання/невизнання Косово та Криму.

Звертається увага на те, що суперечливість трактування деяких принципів міжнародного права сприяє сецесійним рухам у країнах, де періодично виникають конфлікти між центральною та місцевою владою. Наголошено на необхідності більш чіткого визначення зазначених міжнародно-правових норм та взятих на себе суб'єктами міжнародного права зобов'язань. Стверджується, що задля уникнення подібних косовської чи кримської ситуацій, усунення колізій, пов'язаних із можливістю неоднозначного трактування та застосування принципів міжнародного права, слід увести загальновизнану світовим співтовариством систему більш жорстких і вичерпних заходів для припинення та запобігання загрозам територіальній цілісності країн. Запобіжним засобом проти загострення конфліктних ситуацій, пов'язаних із прагненням народів до самовизначення, має виступити чітка позиція міжнародного співтовариства щодо вищезначених принципів з урахуванням історії визвольних рухів цих народів.

Ключові слова: сецесія, референдум, принцип територіальної цілісності, право народу на самовизначення, Косово, АР Крим.

Любая Елена Алексеевна

доцент, к. полит. н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
lubaelenka@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0002-1460-2673>

ПРИНЦИПЫ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА И ИХ РОЛЬ В УРЕГУЛИРОВАНИИ КОНФЛИКТА В КОСОВО И В КРЫМУ. Часть II.

Во второй части статьи на примере Косово и АР Крым рассмотрена проблема противоречия реализации права на самоопределение и принципа территориальной целостности Сербии и Украины. Проанализированы правомерность и соответствие волеизъявления косоваров и крымчан нормам международного права. Исследованы предпосылки и факторы этнополитического конфликта и выделены основные проблемные

вопросы, вызвавшие противоречия между центральной и местной властью в Косово и Крыме. Подчеркнуто, что результатом косовского (1998 г.) и крымского (2014 г.) плебисцитов стало провозглашение независимости, которая отрицается центральными властями Сербии и Украины и получила неоднозначную оценку со стороны международного сообщества. Самопровозглашенные республики имеют только внешние признаки государственности и находятся под внешним управлением других стран. Отмечено латентное противостояние геополитических оппонентов на международной арене, которое в определенной степени прослеживается через позицию признания/непризнания Косова и Крыма.

Обращается внимание на то, что противоречивость трактовки некоторых принципов международного права способствует сепаратистским движениям в странах, в которых периодически возникают конфликты между центральной и местной властью. Делается акцент на необходимости более четкого определения указанных международно-правовых норм и взятых на себя субъектами международного права обязательств. Утверждается, что во избежание подобных косовской или крымской ситуаций и для устранения коллизий, связанных с возможностью неоднозначной трактовки и применения принципов международного права, следует ввести общепризнанную мировым сообществом систему более жестких и исчерпывающих мер для прекращения и предотвращения угроз территориальной целостности стран. Предохранительной мерой против обострения конфликтных ситуаций, связанных со стремлением народов к самоопределению, должна быть четкая позиция международного сообщества относительно вышеуказанных принципов с учетом истории освободительных движений этих народов.

Ключевые слова: *сепаратизм, референдум, принцип территориальной целостности, право народа на самоопределение, Косово, АР Крым.*

Liuba Olena

Associate Professor, Ph.D in Political Science,
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine,
lubaelenka@ukr.net,
<http://orcid.org/0000-0002-1460-2673>

PRINCIPLES OF INTERNATIONAL LAW AND THEIR ROLE IN CONFLICT RESOLUTION IN KOSOVO AND CRIMEA. Part 2.

The second part of the article considers the issue of the contradiction of the realization of the right to self-determination and the principle of territorial integrity of Serbia and Ukraine on the example of Kosovo and Crimea. It presents an analysis of the legitimacy of the will expression of Kosovars and Crimeans and its compliance with the norms of international law. The preconditions and factors of the ethnopolitical conflict are examined and the main problematic issues that caused controversies between the central and local authorities in Kosovo and Crimea are identified. The article emphasizes that the result of the plebiscites in Kosovo (1998) and Crimea (2014) was the declaration of independence, denied by central authorities of Serbia and Ukraine and met with mixed reactions by the international community. The self-proclaimed republics have only external features of statehood and are subject to external administration of other countries. A latent opposition of geopolitical opponents in the international arena is noted, which is to some extent traced through the position on the recognition / non-recognition of Kosovo and Crimea.

The article draws attention to the fact that inconsistent interpretations of certain principles of international law promote secession movements in countries where conflicts periodically arise between central and local authorities. The emphasis is placed on the necessity of a clearer definition of the aforementioned international legal norms and obligations undertaken by subjects of international law. The article holds that in order to avoid such situations as in Kosovo or Crimea, to eliminate conflicts related to the possibility of an ambiguous interpretation and application of the principles of international law, an internationally recognized system of more stringent and comprehensive measures should be introduced to cease and prevent threats to the territorial integrity of countries. A strong position of the international community on the abovementioned principles with the history of the liberation movements of these peoples taken into account should become the

measure precluding the aggravation of conflict situations related to the aspiration of peoples for self-determination.

Key words: *secession, referendum, principle of territorial integrity, people's right to self-determination, Kosovo, Autonomous Republic of Crimea*

Події, що відбувалися у Сербії у 2008 р. та в Україні у 2014 р., ще довгий час викликатимуть дискусії серед науковців і політиків. Досвід колишніх Югославії та СРСР свідчить, що надання права на самовизначення національних меншин може призвести до розпаду федеративної країни. У межах унітарної держави зазвичай апеляція до права на самовизначення має наслідком надання національно-культурної чи політичної автономії. Проте за умов зовнішнього втручання питання «права на самовизначення» та досягнення кінцевої мети – проголошення незалежності, свідомо політизується, та, як показує практика Косово та АР Крим, становить найчастіше дискусійне поле конфронтаційно-діаметральних позицій. Питання щодо території сербського Косова, українського Криму та квазіполітій Донбасу (ДНР та ЛНР), що є зонами геополітичних інтересів та впливу США, ЄС та РФ, сьогодні лишаються відкритими серед іншого і через неоднозначність формулювань норм міжнародного права (див. статтю Частина І.). Нещодавні референдуми в Каталонії і Іракському Курдистані та активізація в останнє десятиліття сепаратистських рухів у ряді країн (Абхазія, Каталонія, АР Крим, Південна Осетія, Придністров'я тощо) знову підняли спірну тему права народів на самовизначення, що у переважній більшості пов'язують з «косовським прецедентом». Зважаючи на той факт, що все частіше з'являються т.зв. невизнані самопроголошені держави, перед світовою спільнотою постає необхідність перегляду основних принципів міжнародного права з метою, по-перше, усунення можливості неоднозначного їх трактування, а, по-друге, посилення відповідальності нових самопроголошених державних новоутворень перед світовим співтовариством.

Останнім часом з'являються чимало робіт українських дослідників – В.Кононенко, О.Копиленко, Н.Севастьянкової, Ю.Хоббі та ін., присвячених проблематиці реалізації права народів на самовизначення та взаємодії з принципом непорушності кордонів. Це питання є актуальним для поліетнічних країн (у тому числі й України), де крім титульної етнічної спільноти,

компактно проживають представники інших національних меншин, які мають складну, а подекуди, трагічну історію національно-визвольних рухів за незалежність у процесі формування держави. Багатоетнічній Україні протягом понад двадцять років незалежності вдавалося успішно вирішувати міжетнічні протиріччя та територіальні суперечки з сусідніми країнами, проте, сьогодні вона має невирішені проблеми, пов'язані з територіальною цілісністю, радикалізацією поглядів серед населення, поляризацією думок щодо розвитку держави, і, як наслідок, високим рівнем конфліктності всередині суспільства. З огляду на поточну політичну та соціально-економічну ситуацію в Україні, тривання збройного конфлікту на Сході країни, слід зважати на можливі ризики, пов'язані з процесами політизації етнічності, а саме - русинів та угорців на Закарпатті, болгарів на півдні Одещини.

Метою другої частини статті є дослідження принципів права народу на самовизначення та територіальної цілісності держави на прикладі Косово та АР Крим.

Сучасний світ дуже повільно, але послідовно знову рухається до біполярності. Певним показником розкладу сил сучасного світового правопорядку стали Косово та Крим, а точніше, їхнє офіційне міжнародне визнання/невизнання іншими державами. Одностороннє проголошення незалежності Косова, згідно з рішенням Міжнародного суду ООН у 2010 році, було визначено таким, що відповідає нормам міжнародного права (Accordance with International Law 2010). При цьому такі важливі питання, як межі права на самовизначення, права на сепаратизм як засобу правового захисту, так і не стали предметом більш детального розгляду Міжнародним Судом ООН. Посилаючись у своєму висновку на міжнародно-правову практику, що склалася в попередні періоди, Міжнародний Суд ООН дійшов висновку, що міжнародне право не дає дозволу та не встановлює заборону правил, які стосуються питань сепаратизму або відділення. На думку експерта із закордонного публічного і міжнародного права М. Хартвіга, за таких обставин одностороннє проголошення незалежності не підпадає під міжнародно-правові норми... Як факт воно само по собі

не має особливого значення, тому що з факту проголошення незалежності не слідує, що ця територіальна одиниця набула, тим самим, характеру держави (Хартвіг 2013 : 140). Це, на його думку, скоріше залежить від реальних умов і передумов, а саме – наявності державної території (Staatsterritorium), державного народу – (Staatsvolkes) і ефективної державної влади (Staatsgewalt), що і не було враховано МС ООН, у зв'язку з відсутністю предмета запиту. У гаазькому суді відділення частини сербської території обґрунтовувалося наявністю збройного конфлікту і етнічних чисток, що проводилися тогочасною сербською владою проти албанського населення регіону. Екс-прем'єр-міністр Косова Х. Тачі обґрунтовував легітимність ухвалення декларації про незалежність Косова боротьбою проти насильства і терору з боку центральної влади Сербії: «Наша історія показує, що інші порушували міжнародні правові норми в Косові – вони приходили силою і йшли після вчинення насильства і геноциду. Косово стало незалежним лише через багато років – після наших зусиль, нашої боротьби і допомоги демократичного світу, який припинив геноцид Сербії в Косові» (Куге 2009). З боку Сербії одним із головних аргументів стало історичне право на Косово¹ та посилання на принципи Гельсінського заключного акту 1975 року, що узгоджує непорушність кордонів Європи – право територіальної цілісності та суверенітету країни. Сербська сторона наполягала на тому, що одностороннє проголошення незалежності Косова фактично порушує норми міжнародного права. Як відзначав екс-президент Сербії Б. Тадич: «Прецедент етнічно мотивованої сецесії (виходу зі складу держави будь-якої його частини - *прим. автора*) дуже небезпечний для міжнародного порядку і безпеки в світі» (Куге 2009).

На нашу думку, питання про те, у яких випадках відділення території відповідає міжнародному праву, а відтак, визнається

міжнародним співтовариством, є архіважливим. Саме відсутність принципової позиції в консультативному висновку МС ООН з питання про так зв. remedial secession, тобто питання про те в якій мірі певна група населення має міжнародне визнане право на відділення в разі масових порушень прав людини, стало слабкою ланкою у спірних питаннях міжнародного визнання права народу на самовизначення та сецесію. Це іноді дає доволі сильний аргумент політичному керівництву самопроголошених територій, особливо тих, що мають тривалу історію конфліктів і боротьби з центральною владою своїх країн, яка не знайшла розумних підходів до вирішення різного роду конфліктних ситуацій.

Проблема самовизначення та активізація руху за утворення самостійної держави Республіки Крим, що набула радикальних форм в Україні на початку 2014 р., бере початок ще під час правового оформлення міждержавних відносин між Україною та Росією після розпаду Радянського Союзу. Процес вибудовування взаємовідносин у політико-правовому полі, підписання та імплементація договорів відбувалися у складних умовах. З набуттям незалежності українська влада зіштовхнулася з проблемою сецесійних настроїв серед кримської політичної еліти та проявами експансіоністської політики Росії. У січні 1992 р. ВР Російської Федерації спробувала обґрунтувати територіальні претензії до України, порушивши питання про статус Криму, а саме: про конституційність рішень щодо передачі Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР, прийнятих у 1954 р. Закон «Про передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу Української РСР» (від 26 квітня 1954 р.) містив всього 2 статті: першою затверджувався указ Президії Верховної Ради СРСР (від 19 лютого 1954 р.), а другою ухвалювалося внесення змін до статей 22 і 23 Конституції СРСР². Водночас під тиском Республіканського руху Криму (РРК), кримською владою було поставлено

¹ Сербі вважають Косово споконвічно сербською територією. Внаслідок воєнних походів сербського царя Стефана Душана нинішню територію Косова було приєднано до сербської держави, а починаючи з XIV ст. і аж до 1767 р. тут знаходився престол сербського патріарха (поряд із містом Печ). Косово є символічним місцем для сербів: після поразки на Косовому Полі в 1389 р. звідси почалося завоювання турками Сербії і саме сюди внаслідок перемоги в Першій Балканській війні у 1912 р. повернулася сербська армія.

² Верховна Рада Союзу Радянських Соціалістичних Республік постановляє:

1. Затвердити Указ Президії Верховної Ради СРСР від 19 лютого 1954 року про передачу Кримської області зі складу Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки.
2. Внести відповідні зміни до статей 22 і 23 Конституції СРСР (Закон ССРСР от 26 апреля 1954 года «О передаче Крымской области из состава РСФСР в состав Украинской ССР» 1954).

питання щодо надання більшої самостійності півострову. Так, у новій редакції Конституції Республіки Крим³ (від 6 травня 1992 р.) Республіка Крим «є правовою, демократичною державою та здійснює свої суверенні права і всю повноту влади на даній території» (ст. 1), «входить в державу Україна і визначає з нею свої відносини на основі договору і угод» (ст.9) (Конституція Республіки Крим 1992). Державними мовами в Республіці Крим визначалися три мови: кримськотатарська, російська та українська (ст.6), а офіційною мовою і мовою діловодства - російська (Конституція Республіки Крим 1992).

Політично вмотивованим та недружнім актом Росії щодо України було сприйнято українським політикумом Постанову парламенту РРФСР «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, що прийняті у 1954 р., від 21 травня 1992 р.». За відсутності формально-юридичних підстав для перегляду питання про правовий статус Криму, ВР Росії передачу Кримської області зі складу РРФСР до складу УРСР, визнала такою, що прийнята з порушенням Конституції Української РСР і законодавчої процедури. «З огляду на конституювання подальшим законодавством РРФСР даного факту і укладення між Україною та Росією двостороннього договору від 19 листопада 1990 року, в якому сторони відмовляються від територіальних претензій, і закріплення цього принципу в договорах і угодах між державами СНД» (Постановление ВС Российской Федерации 1992 : 242.), російський парламент прийняв рішення «вважати за необхідне врегулювання питання про Крим шляхом міждержавних переговорів Росії і України за участю Криму і на основі волевиявлення його населення» (Постановление ВС Российской Федерации 1992: 242). У відповідь на дії парламенту РРФСР ВР України, посилаючись на ряд договорів⁴ між Україною та Росією, категорично відхилила спроби перегляду кордонів, та зайняла безкомпромісну позицію, а саме – Крим є невід'ємною

частиною України в статусі повноправної автономної республіки і «питання статусу і долі Криму як складової частини України не може бути предметом будь-яких міждержавних переговорів» (Постанова ВР України 1992 : 480) і його розв'язання належить виключно до відомства України (Постанова ВР України 1992 : 481).

На нашу думку, на початку 90-х на ситуацію щодо збереження статус-кво Криму суттєво вплинули такі фактори:

по-перше, політична воля керівництва української держави та безкомпромісність у питанні щодо територіальної цілісності України. Вдалим стратегічним кроком можна назвати звернення ВР України до держав-учасниць НБСЄ, постійних членів Ради Безпеки ООН з проханням уникнути політики відмовчування у випадках оголошення територіальних претензій до України з боку Росії. Акцентуючи увагу на подіях, що відбувалися на теренах колишніх югославських республік, українська влада наголосила на неприпустимості перенесення варіанту югославських подій на територію України;

по-друге, дотримання правил політичної гри серед основних геополітичних гравців. Країни, що підписали (Росія, США, Великобританія) Будапештський меморандум у 1994 р. та пізніше приєдналися (Франція, Китай) взяли на себе зобов'язання, згідно з принципами Заключного акта НБСЄ, поважати незалежність, суверенітет та існуючі кордони України;

по-третє, відсутність вагомих підстав (приміром, утиску прав представників російського народу, інших націй і народностей, що проживають на території України та історично пов'язані з Росією) для зміни правового статусу Криму та бажання політичного керівництва РФ розгорнути новий територіальний конфлікт. Перший президент Росії Б.Єльцин не підтримав позицію парламенту РФ щодо Криму. Натомість на півострів було введено великий контингент української національної гвардії.

Крім геостратегічних⁵, воєнних⁶, енергетичних та сировинних переваг півострів має

³ Конституція РК прийнята сьомою сесією ВР Криму 6 травня 1992 р. Скасована на підставі Закону України № 92/95-ВР від 17.03.95 р.

⁴ Договір між Українською РСР і РРФСР від 19 листопада 1990 р., ст. 5 Комюніке про переговори між делегаціями РРФСР і України за участю делегації ВР СРСР від 29 серпня 1991 р, ст. 5 Угоди про утворення Співдружності Незалежних Держав від 8 грудня 1991 р.

⁵ Крим територіально розташований практично в самому центрі Чорного моря, що надає безперечну стратегічну перевагу в усій акваторії.

⁶ Україні разом із Кримом дісталася унікальна військова інфраструктура радянських часів. Як відзначає М.Рижкін, «у силу природних фізико-географічних умов, бухти Криму є найбільш зручними на всьому чорноморському

територію з унікальною флорою та фауною, багатонаціональний склад населення, власну історію. Відзначимо, що за всі роки незалежності України Крим не став більш проукраїнським. На сьогодні серед населення Криму зберігаються такі основні групи: перша (найбільш чисельна, якщо виходити з результатів т.зв. «референдуму» 2014 р.) орієнтована на Росію, друга – на Україну, третя – виступає за незалежність Криму, четверта – ті, хто ще не визначився. За даними Всеукраїнського перепису 2001 р., в Криму проживали представники 125 етнічних груп. Найбільш чисельною групою були росіяни – 1,2 млн. чол. (58 % від усього населення), українці – 492,2 тис. чол. (24,3%), кримські татари – 243,4, 3 тис. осіб (12 %), Серед інших представників національних груп виокремлювалися білоруси – 29, 2 тис. осіб (1,4 % населення), татари – 11 тис. осіб (0,5%) та вірмени – 8,7 тис. осіб (0,4%). Жителями АР Крим є також болгар, греки, німці, караїми, кримчаки тощо (Численность и состав населения Украины 2001).

Перевагу росіян у кількісному складі у багатонаціональному середовищі, з урахуванням того, що населення в основному є російськомовним, великий військовий контингент ЗС Російської Федерації, військові й економічні інтереси РФ в регіоні, традиційно було прийнято вважати факторами, що впливають на «проросійську» орієнтацію на півострові. Зазначимо, що електоральні настрої кримчан (з 1991 по 2014 рр.) свідчать, що цей регіон не стільки здебільшого геополітично тяжів до Росії, скільки мав досить суперечливі умонастрої місцевого населення. Неодноразово до порядку денного сесії Верховної ради Криму вносилося питання про проведення референдуму про статус Криму (1992 р., 1998 р., 2006 р.), в тому числі й про надання російській мові статусу державної. І хоча ці спроби не знайшли підтримки серед тодішньої кримської влади, порушені спірні питання (за відсутності суттєвої місцевої проукраїнської інтелігенції, дотаційної структури економіки) суттєво позначалися на настроях кримчан.

Події, що відбулися у лютому-березні 2014 р. в АР Крим, активна позиція Росії та, водночас, відсутність політичної волі й,

фактично, політична інертність з боку української влади призвели до того, що сьогодні Україна і РФ з «кримського питання» є сторонами гострої міждержавної територіальної суперечки. Відповідно до Конституції (1996 р.) та законів України, Автономна Республіка Крим є невід'ємною частиною території України, але де-факто півострів з 2014 р. контролює Росія. Міжнародне співтовариство в цілому визначилося щодо Косово⁷ та Криму⁸, проте такі висновки не влаштовують ні Сербію, ні Росію.

Питання Косова та Криму лишається предметом запеклих дискусій і серед науковців. Намагаючись виправдати територіальну експансію Росії, деякі російські дослідники наголошують на тому, що причини і процедури проголошення «незалежності» Косова не мають нічого спільного з ситуацією в Криму. Так приміром, російський науковець, професор МГІМО О. Пономарьова вважає, що проголошення незалежності Косова відбувалося в результаті «агресії США/НАТО проти Югославії... грубого порушення Резолюції ООН № 1244, після 9-річної окупації Косова і Метохії військами НАТО», і що, на її думку, «юридично оформило принцип сили в системі міжнародних відносин» (Пономарева 2014). Тоді як кримський референдум (16 березня 2014 р.) було проведено за відсутності будь-яких порушень, за повного дотримання всіх принципів і норм міжнародного права, що «для жителів Криму і Севастополя, всіх росіян став днем торжества історичної справедливості, днем початку мирного возз'єднання розділеного народу» (Пономарева 2014). На наш погляд, такий односторонній підхід може сформулювати хибне уявлення про право на сецесію, межі легального втручання сильнішої країни у внутрішні справи іншої.

⁷ Проголошення незалежності сербського краю Косово і Метохія албанською більшістю 17 лютого 2008 р. визнали легітимним актом 101 з 193 країн-членів ООН, проте 15 країн відкликали свої постанови.

⁸ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 р. чітко вказує позицію міжнародного співтовариства: АР Крим відноситься до української держави. Проведений 16 березня 2014 р. референдум, одностороннє існування проголошеної в односторонньому порядку незалежної Республіки Крим та підписаний 18 березня 2014 р. Договір щодо приєднання Республіки Крим і м. Севастополя до РФ на сьогодні не легітимізовано міжнародним співтовариством.

узбережжі...надійно укріті з моря від негоди і «умовного противника», вузькі заходи в бухті можуть бути надійно заблоковані відносно невеликими військовими силами прикриття» (Рижкін 2015 : 192)

На початку 2014 р. в умовах політичної та економічної нестабільності в Україні націоналістична риторика нового київського уряду на тлі пропагандистської кампанії російських ЗМІ, стали сприятливими факторами укріплення «проросійських настроїв» серед кримчан та відкрили шлях для активного втручання у справи України з боку Росії. Російська влада спільно з проросійськи налаштованими кримськими політиками, скориставшись кризовою ситуацією в Україні, розгубленістю української політичної еліти, реалізувала політику іредентизму. Т.зв. «повернення Криму Росії» – це безпрецедентний випадок анексії території в історії післявоєнного мирного співіснування європейських країн. Приєднання частини української території до іншої країни, за результатами нелегітимного⁹ (згідно з українським законодавством) «всєкримського референдуму» можна розглядати (як і в ситуації з Косово) як спробу руйнування державності. Серед аргументів, що наводилися кримською владою та російським керівництвом щодо правомірності проголошення кримської незалежності стало самовизначення косоварів. Посилаючись на висновки Міжнародного суду ООН від 22 липня 2010 р. по Косово, що ніякої загальної заборони на одностороннє проголошення незалежності не впливає з практики Ради Безпеки (Краткое изложение решений 2014), ВР Криму затвердила результати проведеного референдуму. Відзначимо, що визнання Міжнародним судом ООН незалежності Косово, що стало свого роду прецедентом для інших невизнаних країн, дійсно підтверджує той факт, що одностороннє проголошення незалежності частиною держави не порушує будь-яку норму міжнародного права. Проте, підкреслимо, загальноприйнятим є обов'язок держав не визнавати самопроголошені державоподібні утворення, якщо вони є результатом протиправного застосування сили (приміром, блокування збройних сил України в Криму російськими військовими).

⁹ Конституційний Суд України визнав Постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 6 березня 2014 року №1702-6/14 неконституційною («Постанова не відповідає статтям 1, 2, 5, 8, частині другій статті 19, статті 73, пункту 3 частини першої статті 85, пунктам 13, 18, 20 частини першої статті 92, статтям 132, 133, 134, 135, 137, 138 Конституції України») (Щодо нікчемності рішення ВР АР Крим 2014).

Кримський та косовський референдуми, з точки зору центральної влади і України і Сербії є нелегітимними, у зв'язку з тим, що в Конституціях обох країн можливість проведення такого референдуму не передбачена. Будь-які територіальні питання можуть вирішуватися виключно на всенародному референдумі (ст. 73 Конституції України 1996 року, ст. 182 і 188 Конституції Сербії 2006 р.). Враховуючи ту обставину, що «незалежність» Криму була проголошена нелегітимним органом¹⁰ за результатами антиконституційного референдуму¹¹, таке рішення не тягне за собою жодних міжнародно-правових наслідків. Проведення у такий спосіб кримського плебісциту порушує не тільки чинне законодавство України, але й основні принципи міжнародного права, закріплені в Статуті ООН 1945 року, Декларації ООН про принципи міжнародного права 1970 р., Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 р., Міжнародних пактах 1966 р., Угоді про створення СНД від 1991 р. тощо. Єдиним референдумом, що було проведено з дотриманням усіх загальноприйнятих міжнародних норм і процедур в Україні визнається Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р., який, на нашу думку, більш адекватно відображав стан суспільної думки мешканців Криму. На відміну від ситуації в Косово, де здійснювався тиск сербської влади на албанське населення, з боку України була відсутня реальна загроза безпеки жителям Криму. Натомість, на офіційному сайті МЗС України, наголошується на силовому втручанні¹² РФ під час здійснення плебісциту кримчан та

¹⁰ 15 березня 2014 р. ВР України ухвалила Постанову №891-VII якою достроково припинено повноваження ВР АР Крим, внаслідок чого остання втратила будь-яку легітимність

¹¹ Рішення Конституційного Суду України від 14 березня 2014 р. №2-рп/2014 у справі про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим

¹² «Наявність російських військових та воєнізованих формувань на території АР Крим, поза межами місць їх постійної дислокації, передбачених Угодою між Україною і РФ про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України від 28 травня 1997 р. та іншими пов'язаними двосторонніми договорами, повністю підірвала демократичність виборчого процесу» (Щодо нікчемності рішення Верховної Ради АР Крим 2014)

порушеннях встановлених міжнародно-правових процедур¹³.

Проголошення незалежності держави (як свідчить досвід Косово), ще не означає її автоматичного визнання іншими суб'єктами міжнародного права у якості самостійної політичної одиниці та її прийняття як нового політичного суб'єкта на міжнародній арені. Реакція світу на визнання/невизнання Косова лишається неоднозначною. На сьогодні понад 100 країн світу де-юре визнали незалежність самопроголошеної республіки, посилаючись на міжнародно визнане право народу на самовизначення. Не визнають незалежність Косова понад 60 країн, в тому числі Сербія, Китай, Ізраїль, Іран, Іспанія і Греція. Причому деякі країни Європейського союзу (приміром, Іспанія) прагматично додержуються нейтралітету щодо косовського питання, зважаючи на сецесійні тенденції на їх територіях. Позицію вичікування зберігають і такі балканські країни, як Греція, Румунія і Словаччина. З держав колишнього Радянського Союзу наразі визнали самостійність Косово лише країни Балтії. Незмінною лишається позиція Росії, яка є одним із головних політичних союзників і важливим економічним партнером для сербської країни. Росія активно та послідовно підтримує територіальну цілісність і суверенітет Сербії, не визнаючи незалежності Косова та блокуючи вступ останнього до ООН. Крім того, у відповідь на одностороннє проголошення незалежності Косова¹⁴ РФ привласнила собі право вирішення питань щодо статусу невизнаних територій на пострадянському просторі (Південна Осетія, Абхазія, Придністров'я, Нагірний Карабах). Вже у 2008 р., заручившись підтримкою Росії, незалежність проголосили Абхазія і Південна Осетія, при цьому аргументи російського керівництва ґрунтувалися на косовському прецеденті.

Слід відзначити, що не зважаючи на підтримку урядом Косова (у 2014 р.)

суверенітету і територіальної цілісності України та запровадження на знак солідарності з країнами ЄС, США та ін. державами санкцій стосовно РФ, Україна юридично не прийняла жодного рішення стосовно визнання Косова. Позиція України початково ґрунтувалася на дотриманні прийнятих міжнародних зобов'язань щодо непорушності територіальної цілісності держав. Провівши у 2008 р. ряд міжнародних консультацій, Україна з 2010 р. зайняла позицію невизнання, якої додержується і дотепер. Натомість, політика подвійних стандартів, якої додержується сербська влада по відношенню до України, пояснюється тим, що «це питання політичної стратегії і тактики, яке дозволяє відстоювати державні і національні інтереси Сербії» (Вучич: Сербія не признает Крым российским 2019). В офіційних заявах президента Сербії О.Вучича міститься цілковита підтримка територіальної цілісності України, адже визнання Криму російською територією поставить під загрозу вирішення ситуації щодо належності Косова (Вучич: Сербія не признает Крым российским 2019). Проте дії Сербії на міжнародній арені¹⁵ свідчать про те, що Сербія та Україна геостратегічно рухаються в різних напрямках. На нашу думку, дії Косова щодо приєднання до введення санкцій ЄС проти РФ у відповідь на порушення територіальної цілісності України в 2014 р., та геополітичні маневри Сербії продиктовані не національними інтересами країн, а інтересами їхніх держав-партнерів (США/Росії). Не зважаючи на домовленості між Сербією та Україною щодо взаємобезпеки, підтримки територіальної цілісності, економічного співробітництва, розраховувати наразі на Сербію як на геостратегічного партнера не варто.

Сербська влада досить активно намагається змінити теперішню ситуацію з Косово на свою користь¹⁶ та заручитися

¹³ «Численні докази, включаючи матеріали фото і відеозйомки, свідчення очевидців подій, в тому числі громадян іноземних держав, доводять, що умови проведення цього так зв. «референдуму» не відповідали демократичним стандартам проведення референдумів, які були розроблені в рамках ОБСЄ і Ради Європи та становлять невід'ємну частину принципів і цінностей цих міжнародних організацій (Щодо нікчемності рішення Верховної Ради АР Крим 2014)

¹⁴ У 2008 р. за визнання Косово проголосувало шість з п'ятнадцяти членів Ради безпеки ООН.

¹⁵ 17 грудня 2018 р. Сербія проголосувала проти запропонованої Україною резолюції в ООН щодо мілітаризації півострова Росією. Згідно з текстом ухваленого документа, Генасамблея підкреслює, що присутність російських військ у Криму суперечить національному суверенітету, політичній незалежності та територіальній цілісності України і підриває безпеку і стабільність сусідніх країн і європейського регіону (Сербія порушила «дженгельментську угоду» з Україною 2018).

¹⁶ Кількість країн, які спочатку визнали, а згодом відкликали косовську незалежність, збільшилася до 15 (Визнання незалежності Косово 2019).

підтримкою більшості держав ООН. Із урахуванням того, що шлях Косово в ООН, ЮНЕСКО, ОБСЄ постійно блокує Росія, такі важливі зовнішньополітичні цілі, як процес інтеграції в ЄС і НАТО, косовській владі за роки незалежності не вдалося реалізувати, власне, як і виробити ефективну модель самостійного розвитку (у Косові немає власної армії, а спроби її формування зазнали критики в ЄС і НАТО). Найвищий рівень безробіття і корупції, бідність, залежність від зовнішньої допомоги, неможливість залучення серйозних інвестицій та інші соціально-економічні, політичні проблеми – реальність незалежного Косова. Нинішня сербська політична еліта налаштована на євроінтеграцію країни, що можливо лише за умови вирішення «косовського питання», а саме – визнання Косова в тій чи іншій формі. Сумнівно, що налагодженню відносин Сербії зі своїм краєм сприятиме прихід до влади в Косово опозиційної лівоцентристської партії «Самовизначення» А. Курті (перемогла на позачергових виборах у парламент у 2019 р. отримавши 26% голосів виборців), яка виступає за проведення референдуму про об'єднання з Албанією (Косово: лівонаціоналістична партія «Самовизначення» перемогла на позачергових виборах 2019). Враховуючи теперішні настрої косовського суспільства, ідея об'єднання Косова та Албанії (за умови, що остання стане більш привабливою в соціально-економічному відношенні) може знайти цілковиту підтримку з обох сторін.

Ситуація, яка склалася навколо Криму сьогодні, свідчить про те, що навіть окремі політичні прорахунки можуть привести до серйозної стратегічної поразки на перспективу. Косовський прецедент, який західні країни створили власноруч, це своєрідний виклик для територіальної цілісності сучасних суверенних країн, що досить негативно позначається на міжнаціональних взаєминах та слугує приводом для актуалізації питання самовизначення інших невизнаних держав. Не зважаючи на те, що АР Крим знаходиться під юрисдикцією України, а Республіку Косово Сербія (згідно з конституцією) вважає своїм автономним краєм, сьогодні ці дві території повністю знаходяться під управлінням інших держав (Росія/США). На

нашу думку, важливу роль відіграла не лише відсутність єдиної позиції щодо права на самовизначення у світового співтовариства, а й неоднозначність трактування принципів міжнародного права. Рішенням питання по Косово було створено передумови для політичних криз із непередбачуваними наслідками в багатонаціональних країнах (приміром, спроби проведення референдумів у Шотландії, Каталонії). І Україна не остання європейська держава, де протягом ХХІ ст. спостерігатимуться сецесійні процеси. Питання ж повернення кримського півострова до України нерозривно пов'язано зі створенням умов, за яких до такого розвитку подій прагнула б більша частина населення Криму. Міжнародне співтовариство на сьогодні не демонструє явних намірів активно допомагати українській державі повернути кримську територію. Позиція світової спільноти з цього питання практично однозначна: не визнаючи результатів загальнокримського референдуму, який провела Росія у березні 2014 р., країни Заходу наголошують на необхідності самостійного вирішення кримського питання дипломатичним шляхом між Україною та РФ. На нашу думку, анексія Російською Федерацією АР Крим, скоріш за все, не буде формально визнана більшістю держав міжнародного співтовариства. Проте, зважаючи на те, що Крим є на сьогодні найбільш мілітаризованою частиною пострадянського простору, повернення цієї території воєнним шляхом малоімовірно.

Слід зазначити, що досвід Косово, Криму свідчить про те, що в таких делікатних справах, як територіальна цілісність, право на самовизначення, особливу увагу слід приділяти тому, яка саме міжнародна норма легітимізує останнє (право на відокремлення). Також слід враховувати і те, що не тільки РФ, а й Польща, Румунія, Угорщина, які межують з нашою країною, також мають власні стратегічні, політичні інтереси та латентні територіальні претензії до України, що за умов продовження її політичної турбулентності та посилення кризових явищ в економіці може призвести до посилення великодержавних/експансіоністських амбіцій країн-сусідів.

ЛІТЕРАТУРА

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, *Advisory Opinion, I.C.J. Reports*. 2010. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

Хартвіг, М. Консультативное заключение Международного Суда ООН по вопросу о декларации независимости Косово – предыстория и критика судебного «постановления». 2013: 121-155. URL: https://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf

Куге, А. 2009. Косово: самоопределение или сепаратизм? *Радио Свобода*. URL: <https://www.svoboda.org/a/1896865.html>

Закон СССР от 26 апреля 1954 года «О передаче Крымской области из состава РСФСР в состав Украинской ССР». 1954. М.: *Издание Верховного Совета СССР* : 545 -580

Конституция Республики Крым. Принята седьмой сессией Верховного Совета Крыма (6 мая 1992 года). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/krym/show/rb076a002-92>

Постановление ВС Российской Федерации «О решениях Президиума Верховного Совета СССР от 19 февраля 1954 года и Верховного Совета СССР от 26 апреля 1954 года о выведении Крымской области из состава РСФСР». 1992. *Ведомости Съезда народных депутатов РФ; Верховного Совета РФ*. № 6 : 242.

Постанова ВР України № 2397-XII «Про Постанову Верховної Ради Російської Федерації «Про правову оцінку рішень вищих органів державної влади РРФСР щодо зміни статусу Криму, прийнятих у 1954 році». 1992. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*: 33: 480.

Рижкін М. Для чого Росії Крим? 2015. *Спільне: журнал соціальної критики*: 9: 192-206.

Численность и состав населения Украины по итогам Всеукраинской переписи населения 2001 года. 2001. *Государственный комитет статистики Украины*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>

Пономарева Е.Г. Косовский прецедент. 2014. *МГИМО Университет МИД России*. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/250031/>

Щодо нікчемності рішення Верховної Ради Автономної Республіки Крим стосовно проголошення незалежності Криму. 2014. МЗС України. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/20018-shhodo-nikchemnosti-rishennya-verkhovnoji-radi-avtonomnoji-respubliki-krim-stosovno-progoloshennya-nezalezhnosti-krimu>

Краткое изложение решений, консультативных заключений и постановлений Международного Суда 2008–2012 годы. 2014. Организация Объединенных Наций : 155-178. URL: <https://www.icj-cij.org/files/summaries/summaries-2008-2012-ru.pdf>

Вучич: Сербия не признает Крым российским до решения косовского вопроса. 2019. Аргументы и Факты. URL: https://aif.ru/politics/world/vuchich_serbiya_ne_priznaet_krym_rossiyskim_do_resheniya_kosovskogo_voprosa

Сербия порушила "джентельментскую угову" з Україною щодо голосування в ООН – посол. 2018. URL: <https://tsn.ua/svit/serbiya-porushila-dzhentelmensku-ugodu-z-ukrayinoyu-schodogolosuvannya-v-oon-posol-1268070.html>

Косово: лівонаціоналістична партія «Самовизначення» перемогла на позачергових виборах . 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kosovo-samovyznachennia/30258362.html>

Визнання незалежності Косово відкликали вже 15 країн. 2019. *День*. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/260819-vyznannya-nezalezhnosti-kosovo-vidklykaly-vzhe-15-krayin>

REFERENCES

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, *Advisory Opinion, I.C.J. Reports*. 2010. URL: <https://www.icj-cij.org/files/case-related/141/141-20100722-ADV-01-00-EN.pdf>.

Khartvig M. Advisory Opinion of the International Court of Justice on the Kosovo Declaration of Independence - Background and Criticism of the Judicial "Decision". 2013. URL: https://dpp.mpil.de/02_2013/02_2013_121_155.pdf (in Russian).

Kuge A. 2009. Kosovo: self-determination or separatism? *Radio Svoboda*. URL: <https://www.svoboda.org/a/1896865.html> (in Russian).

The USSR Decree of April 26, 1954 "On the Transfer of the Crimean Oblast from the RSFSR to the Ukrainian SSR." 1954. М. : *Issue of the USSR Supreme Council* : 545-580. (in Russian).

The Constitution of the Republic of Crimea. Adopted by the seventh session of the Supreme Council of Crimea (May 6, 1992). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/krym/show/rb076a002-92> (in Russian).

The Resolution of the Supreme Council of the Russian Federation "On the Decisions of the Presidium of the USSR Supreme Council of February 19, 1954 and the USSR Supreme Council of April 26, 1954 on Excluding the Crimean Oblast from the RSFSR". 1992. *Vedomosti of the Congress of People's Deputies of the Russian Federation and the Supreme Council of the Russian Federation*. № 6 : 242 (in Russian).

The Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 2397-XII "On the Resolution of the Supreme Council of the Russian Federation "On the Legal Assessment of Decisions of the Higher State Bodies of the RSFSR on Changing the Status of Crimea, Adopted in 1954". 1992. *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*: 33: 480 (in Ukrainian).

Ryzhkin M. What does Russia need Crimea for? 2015. *Commons: Journal of Social Criticism*: 9: 192-206. (in Russian).

The number and composition of the population of Ukraine according to the results of the 2001 all-Ukrainian population census. 2001. *The State Statistics Committee of Ukraine*. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/> (in Russian).

Ponomareva E. The Kosovo precedent. 2014. *MGIMO University of the Ministry of Foreign Affairs*

of Russia. URL: <https://mgimo.ru/about/news/experts/250031/> (in Russian).

On the groundless decision of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea on the Crimean independence. 2014. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/press-center/news/20018-shhodo-nikchemnosti-rishennya-verkhovnoji-radi-avtonomnoji-respubliki-krim-stosovno-progoloshennya-nezalezhnosti-krimu> (in Ukrainian).

Summaries of Judgments, Advisory Opinions and Orders of the International Court of Justice (2008-2012). 2014. United Nations: 155-178. URL: <https://www.icj-cij.org/files/summaries/summaries-2008-2012-ru.pdf> (in Russian).

Vučić: Serbia does not recognize Crimea as Russian until the Kosovo issue is resolved. 2019. Argumenty i Fakty. URL: https://aif.ru/politics/world/vuchich_serbiya_ne_prizna

et_krym_rossiyskim_do_resheniya_kosovskogo_voprosa (in Russian).

Serbia has violated the "gentleman's agreement" with Ukraine on voting at the UN - Ambassador. 2018. URL: <https://tsn.ua/svit/serbiya-porushila-dzhentelmensku-ugodu-z-ukrayinoyu-schodogolosuvannya-v-oon-posol-1268070.html>

Kosovo: the left-wing party Self-determination won the snap election. 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-kosovo-samovyznachennia/30258362.html> (in Ukrainian).

15 countries have already withdrawn their recognition of Kosovo's independence. 2019. Den'. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/news/260819-vyznannya-nezalezhnosti-kosovo-vidklykaly-vzhe-15-krayin> (in Ukrainian).

DOI: 10.26565/2220-8089-2019-36-11

УДК 327.8

Yuriy Danyk

Prof., Dr. Techn. Sc.,
National Defence University of Ukraine,
named after Ivan Cherniakhovskiy,
28, Povitroflotskyi av., Kyiv, 03049, Ukraine,
zhvinau@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0001-6990-8656>

Maryna Semenkova

Lecturer,
National Defence University of Ukraine,
named after Ivan Cherniakhovskiy,
28, Povitroflotskyi av., Kyiv, 03049, Ukraine,
7104285@ukr.net,
<https://orcid.org/0000-0002-4143-5671>

PECULIARITIES OF USE THE MIGRATION PROCESSES AS A MEANS OF POLICY AND HYBRID DESTRUCTIVE ACTIONS IN THE INTERNATIONAL RELATIONS IN CONTEMPORARY GEOPOLITICAL CONDITIONS

The factors that create conditions for the use of migration processes as a means of policy and hybrid destructive actions in the international relations in contemporary geopolitical conditions as well as the peculiarities of this use are analyzed in the article. In particular, new tendencies and patterns of the migration processes and the main approaches and theories that explain the mechanisms of the reproduction and the self-support of migration were studied and characterized. The peculiarities of the achievements of the political goals by the world policy actors in the contemporary geopolitical conditions, that determine the feasibility of the use of the migration of population as a means of policy and hybrid destructive actions were characterized. The conditions that make it possible for the interested internal and external policy actors to direct the migration processes. The root causes and the mechanisms of the obtaining the conflictogenous properties by the migration processes were found out and studied. Besides, the transformation of the intergroup horizontal inequality between migrants and locals as well as among the migrants was determined as the precondition of the migration processes conflictogenity. In its turn it was substantiated that this intergroup horizontal inequality is caused by getting migrants into the new social and economic condition in the new place of living. The principal threats to the national and regional security in